

Гістарычная даведка аб з'яўленні ганчарства, як майстэрства

Гліняныя вырабы заўсёды здаюцца цяплей і кранальней астатніх, – бо разам са слядамі рук яны захоўваюць і часцінку душы майстра.

Максім Гарэцкі

Гліна, абпаленая на вогнішчы – першы штучны матэрыял, атрыманы чалавекам. Уласціваасці гэтага матэрыялу адкрываліся чалавеку паступова.

Ёсць старая загадка: “Быў я на копанцы, быў я на топанцы, быў я на кружале, быў я на пажары, быў я на абвары. Калі малады быў, то людзей радаваў, а стары стаў, спавівацца стаў”.

Да нядаўняга часу кожны вясковы жыхар хутка разгадаў бы яе. Бо гэта звычайны гліняны збан. А сама загадка падрабязна распавядае пра яго “жыццёвы шлях”.

“Копанцамі” ў вёсках звалі ямы, дзе здабывалі гліну. Ганчары паважна казалі пра яе: “жывая”. “Жывая плыта”, якая сустракаецца ў прыродзе, вельмі разнастайная па складзе, і можна знайсці гатовую сумесь для вырабу керамікі.

Знайсці адпаведную гліну справа няпростая. Не ўсякая гліна падыходзіць для керамікі. Напрыклад, для пасудзін з бліскучай чорнай паверхняй лепш за ўсё падыходзіць тоўстая жалезістая гліна, якая вельмі пластычная, выдатна трымае форму, а пасля падсыхання лёгка выгладжваецца да люстранага бляску.

У кожнага ганчара былі свае заповітныя “копанцы”, якія ён старанна хаваў і засцерагаў ад старонніх вачэй. У кожнай такой “копанцы” хаваліся розныя гліны.

Колер “жывой гліны” зманлівы. Высушаная на паветры, яна, як правіла, толькі трохі святлее. Але пры абпале большасць гліны рэзка змяняе свой колер: зялёная становіцца ружовай, бурая – чырвонай, сіняя і чорная – белай. Толькі белая гліна і пасля абпалу застаецца белай.

Здабыўшы гліну, ганчар складаў яе ў “гліннік” – адмысловую яму, сцены якой рабілі з бявення, дах – з тоўстых дошак. Яму залівалі вадой і вытрымлівалі ў ёй гліну ад трох месяцаў да некалькіх гадоў, дзе яна мокла пад дажджамі, мерзла на морозе, парылася на сонцы. Пры гэтым гліна пушылася ад шматлікіх трэшчынак, у ёй акісляліся шкодныя арганічныя прымесі, з яе вымываліся солі. І чым даўжэй вылежвалася гліна ў глінніку, тым якасней яна становілася.

Потым надыходзіла чарга пабываць гліне на “топанцы”, дзе добра зляжалую гліну разміналі. Рабілі гэта на падлозе ганчарні ці проста на падлозе хаты, папярэдне пасыпаўшы яе пяском.

Прамінкай гліны ("топаннем") займалася ўся сям'я, у тым ліку і дзеці. Гліну тапталі нагамі пакуль яна не ператваралася ў тонкі ліст. Яго скочвалі ў рулон, складалі напалову і зноў тапталі. Потым зноў і зноў, пакуль гліна не ператваралася ў аднастайную масу – "глінянае цеста".

І ўжо перад самай лепкай ганчар "перабіваў" гліну. Для гэтага ён катаў з глінянага цеста калабок, які з сілай кідаў на стол, спляскаў яго ў шар і ганчарнай струной (сталёвым дротам з драўлянымі ручкамі) разразаў напалову.

Палоўкі зноў кідаў на стол і зноў разразаў. Пры гэтым, струна выштурхвала дробныя каменьчыкі, выцісківала пакінутыя бурбалкі паветра. І толькі потым старанна падрыхтаваная, аднастайная гліняная маса трапляла на ганчарны круг – "кружала".

Але і ганчарны круг з'явіўся не адразу. Спачатку доўгі час ганчары фармавалі свае вырабы саматужна. Нават сёння многія вядомыя ганчары аддаюць перавагу абыходзіцца без механічных прыстасаванняў.

Спосабам саматужнай фармоўкі стала "выцягванне" пасудзін з суцэльнага кавалка гліны з дапамогай каменя-галыша і драўлянай лапатачкі.

ГАНЧАРНЫ КРУГ

Лічыцца, што ганчарны круг упершыню з'явіўся ў старажытным Вавілоне ў IV тысячагоддзі да н. э., а потым распаўсюдзіўся ў Егіпет, Індыю, Грэцыю. На еўрапейскіх землях ён стаў вядомы даволі позна, толькі каля 500-х гг. да н. э.

Першыя ганчарныя кругі былі ручнымі. Левай рукой ганчар увесь час круціў круг, а правай фармаваў пасудзіну. Пазней з'явіўся нажны круг, які прыводзіўся ў рух нагамі. Менавіта яго і выкарыстоўваюць сучасныя ганчары.

Такі круг дазваляе вырабляць вельмі вытанчаныя танкаценныя пасудзіны.

Пры саматужнай лепцы пасудзін падстаўку, на якой яны стаяць, неабходна час ад часу паварочваць. Для палягчэння кручэння падстаўкі нейкі невядомы ганчар здагадаўся ўмацаваць яе на вось, і неўзабаве прыкмеціў, што пры хуткім кручэнні падстаўкі пасудзінам можна надаваць больш правільную форму. Але лёгкая падстаўка даволі хутка спынялася пасля раскручвання, і, каб павялічыць інерцыю кручэння, яе сталі рабіць больш масіўнай, з цвёрдай драўніны, абпаленай гліны, ці каменя. Так, верагодна, з'явіўся ганчарны круг.

Ганчар левай рукой раскручваў круг, і каб падтрымаць падчас працы раўнамернае кручэнне, увесь час падкручваў яго. Правай рукой майстар фармаваў пасудзіну, накладваючы спіраллю загадзя нарыхтаваныя жгуты.

Нажны ганчарны круг з'явіўся значна пазней, і ў шматлікіх месцах выцесніў ручны. З яго вынаходствам у майстра вызваліліся абедзве рукі для фармоўкі пасудзін, паколькі круг запускаўся нагой.

Дарэчы, за кошт масіўнага махавіка павялічылася магутнасць станка і працягласць кручэння круга, што дало магчымасць вырабляць больш складаныя па форме танкасценныя пасудзіны, прычым час іх вырабу значна скараціўся.

На ганчарным крузе рабілі ўсё, што толькі было патрэбна ў гаспадарцы: дымаходныя і вадаправодныя трубы, свяцільні і нават шпакоўні.

Але асноўным посудам, які выраблялі на крузе, былі: гліняныя збаны, катлы, гладышы, дзежкі, патэльні, судкі, міскі, кубкі, маслёнкі, сальніцы, гарлачы, кружкі і шмат іншага.

Ганчарны круг з'явіўся тым дасягненнем, якое дазволіла ствараць сіметрычныя, раўнамерныя вырабы разнастайнай формы, якія пашыраліся, ці, наадварот, звужаліся.

З вільготнай, добра вымешанай гліны ганчар мог за некалькі хвілін зрабіць чыгун, кубак ці іншую патрэбную ў гаспадарцы рэч. Кавалак гліны ў яго руках сплёскваўся, выцягваўся, сценкі пасудзіны падымаліся, становіліся танчэй і набывалі задуманую форму. Пасля гэтага вырабы абпальвалі ў выкапаных у зямлі ямах ці цагляных печах. Мяккая, пластычная гліна ператваралася ў цвёрды чарапок.

Майстры ганчарнай справы паступова адкрывалі сакрэты гліны: разабраліся ў яе выглядах, навучыліся складаць рэцэпты гліністых мас, выявілі паліву, стваралі новыя, больш эканамічныя формы вырабаў.

Ужываючы простыя прыёмы апрацоўкі гліны, нескладанае абсталяванне, яны з тонкім густам і віртуознасцю выраблялі сапраўдныя творы мастацтва.